

Ольховик Людмила Анатоліївна,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ЯК ВІДНОСНЕ

Серед усіх прав людини право на життя посідає найвижче місце. Без життя втрачають сенс будь-які інші цінності. Українці як ніхто це усвідомили з огляду на події останніх років у країні. З початком збройної агресії РФ у більшості людей в Україні відбулася колосальна переоцінка цінностей: прийшло усвідомлення того, що ніякі матеріальні цінності не вартують життя, бо воно безцінне. Сьогодні проблема права на життя звучить по новому, адже «життя- це передумова реалізації всіх прав і свобод людини» [1], без життя не мають сенсу інші цінності людини.

Проблема, що склалася, цікавила вчених-юристів різних галузей права. Вагомий внесок у дослідження права людини на життя, а також проблемних питань, зробили Михальов В.О., Бунчук О., Колодій А.М., Олійник А.Ю., Стефанчук Р.О., Ромовська З.В., Слома В. М., Ковальов М.І., Баліцька О., Джуська А. В., Палюх А. Я., Рабінович П.М.

Дана робота має на меті розглянути конституційне право людини на життя як відносне.

Життя досліджували з точки зору філософії, релігії, біології, хімії, фізики та інших наук. Спробуємо дати дефініцію життя з позиції права. А.М. Колодій та А. Ю. Олійник наголошували на тому, що життя людини об'єднує в собі дві складові: біологічне та соціальне. Вони стверджують, що життя за своєю сутністю є поняття складне, що включає в себе два основних аспекти: біологічне існування людини та її соціальний розвиток як розумної істоти у часі та просторі [2, с. 169]. З.В. Ромовська звертає увагу на виділення духовної складової в структурі життя [3, с. 49]. Цю думку підтримує Р.О. Стефанчук, роблячи акцент на тому, що духовна складова пов'язана з мораллю та моральністю людини, а враховуючи невисокий рівень загальної духовності в суспільстві дослідник стверджує, що дана складова знаходиться на стадії формування [4, с.271]. Із цим слід погодитись. Дані ознаки слід розглядати в комплексі щодо поняття життя. «Основними ознаками життя є наявність біологічного існування, духовного (морального) начала та соціального функціонування людського організму як єдиного цілого» [4, с. 271].

Сам вислів «право на життя» в юридичній літературі зазнав критики. З точки зору З.В. Ромовської, ця назва є неточною. Більш правильним, на її думку, було б називати це право правом на недоторканність життя, «оскільки лише шляхом порушення права на тілесну недоторканність людина може позбутися життя» [3, с. 49]. Не можна погодитись із такою думкою, бо, наприклад, якщо у випадку хвороби лікарі будуть

дотримуватись права на тілесну недоторканність людини, то це може призвести до того, що людина позбудеться життя.

Ю.О. Заїка визначає право на життя — природне право людини з моменту, коли держава створює умови для її народження, унеможлиблює штучне припинення розвитку плоду, конституційно гарантує гідне існування людини до моменту настання природної смерті, охороняє життя людини від протиправних посягань [5, с. 54].

Говорячи про право на життя, слід особливу увагу звернути на ряд міжнародних документів: Декларацію прав людини і громадянина 1789 р., яку прийняв революційний Конвент Франції і котра аж до нинішнього століття була одним із найпрогресивніших документів у галузі прав людини, а актуальність її зберігається й у наші дні. Саме в ній чи не найперше у світі юридично закріплене право людини на життя. Підтримуючи це положення 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини, яка законодавчо на міжнародному рівні закріпила право на життя, наголошуючи на тому, що кожна людина має право на життя [6, с. 90]. Загальна декларація прав людини 1948 року у статті 6 наголошує, що «Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [7]. Розвиваючи ідеї Загальної декларації, уряди держав, що є членами Ради Європи, 4 листопада 1950 р. підписали у Римі Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод, ст. 2.1, якої встановлює, що «право кожної людини на життя охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя...» [8]. Цю думку підтримують ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.: «Право на життя є невід'ємним правом будь-якої людини. Воно охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [9]. «Відповідно до ст. 2 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини (1995 р.) право кожної людини на життя охороняється законом. Ніхто навмисно не може бути позбавлений життя. Смертна кара, доки вона не відмінена, може застосовуватись тільки за вироком суду за особливо тяжкі злочини» [10, с. 77].

Право на життя, що захищається міжнародно-правовими документами, в юридичній літературі розглядається у двох аспектах: абсолютне та відносне право на життя. Зміст права на життя по-різному визначається в різних державах. Для держав, де смертну кару як засіб покарання скасовано, право на життя означає, що жодна людина за будь-які вчинки не може бути позбавлена життя навіть державою, тобто йдеться про так зване абсолютне право на життя. У тих державах, де існують різні режими збереження смертної кари, під правом на життя розуміється те, що жодна людина не може бути позбавлена життя свавільно, без відповідної правової процедури. Це так зване відносне право

на життя [11, с. 74]. Із змісту розглянутих нами міжнародних документів видно, що вони закріплюють відносне право на життя.

Про право на життя говорять лише як про абсолютне право в тих випадках, коли людину не можна позбавити життя за будь-які вчинки, тобто не можна обмежити це право. Про відносний характер права на життя йдеться тоді, коли держава передбачає можливість застосування смертної кари як міри покарання.

У сучасному розумінні право на життя розглядається перш за все як конституційне право фізичної особи, що виникає з приводу особливого нематеріального блага, яким є життя кожної людини. «Характерною особливістю права на життя є те, що його виникнення чи припинення у більшості випадків не залежить від волі уповноваженої особи. Адже народження та смерть людини – особливий різновид юридичних фактів, що належать до подій» [12, с. 117].

Тлумачення права на життя за Конституцією України є можливим у контексті принаймні двох її статей – 3 і 27. Зокрема, ст. 3 формує основоположний ціннісний підхід Української держави до людини, її життя і здоров'я як до найвищої соціальної цінності в Україні, а в ст. 27 закріплено загальний зміст особистого права на життя [13, с. 49].

Ст. 21 Конституції України відмічає, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними». Це положення є ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України. Право на життя належить людині від народження і захищається державою. «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» (ст. 27 Конституції України). Академічний тлумачний словник української мови слово «сваволя» трактує як «воля, не узгоджена із законами соціальної природи, тобто природними законами життя людей у суспільстві й, зокрема, законами природного права. Проявляється у вчинках, що суперечать законам соціальної природи і не відповідають здоровому глузду. Свавільний, який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовільний» [14, с. 63]. Саме свавільно військовослужбовці РФ вже третій рік знищують мирне населення України: жінок, дітей, літніх людей, попри положення міжнародного законодавства.

Зміст ст. 27 Конституції України, на думку фахівців конституційного права, свідчить про те, що в Україні діє принцип не абсолютного, а відносного права на життя: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя», тобто людина може бути позбавлена життя за наявності певних підстав, передбачених законом. В Конституції України відбулося «проголошення невід'ємності права на життя, яке належить кожній людині незалежно від раси, кольору шкіри, політичних переконань, громадянства тощо. Невід'ємність права на життя слід розглядати як наслідок природності цього права» [13, с. 49]. А у ст. 281 ЦК України йдеться про абсолютне право на життя: «Фізична особа не може бути

позбавлена життя». Таке формулювання в ст. 281 ЦК України не зовсім відповідає положенню Конституції України, яке ми вище розглянули. Безперечно, що скасування смертної кари в Україні, шляхом ратифікації протоколу №13 до Конвенції про захист прав та основних свобод людини, внесло певні гарантії щодо здійснення цього права. Але ж смертна кара не є єдиним узаконеним способом обмеження права на життя людини. До таких способів, наприклад, можна віднести самозахист, необхідну оборону, самогубство, евтаназію, аборт.

Отже, ми з'ясували, що конституційне право на життя розглядається як відносне право. Встановили що відповідно до Конституції держава захищає право людини на життя. Виявили розбіжності в ст. 27 Конституції та ст. 281 ЦК України. Звертаючи увагу на те, що Конституція України має вищу законодавчу силу, можемо стверджувати, що людина не може бути свавільно позбавлена життя. Пропонуємо ліквідувати суперечність, що виникла між Конституцією (ст. 27) та ЦК України (ч. 2, ст. 281), шляхом внесення змін до ч. 2, ст. 281 ЦК «фізична особа не може бути свавільно позбавлена життя».

Список використаних джерел

1. Право на життя в умовах війни?!. Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>.
2. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні/ А.М. Колодій, А.Ю. Олійник К.: Юрінком Інтер, 2003. С.169.
3. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб. *Українське право*. 1997. №1. С.49.
4. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб. Поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. Київ : КНТ, 2008. С.271.
5. Заїка Ю.О. Право на життя: сутність поняття : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання реформування правової системи». Луцьк, 22-23 жовтня 2022 р. С.54.
6. Баліцька О. Як я розумію право на життя. *Право України*. 1999. №7. С. 90.
7. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

10. Слома В. М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник* 2012. № 1(22). С. 77.
11. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
12. Ольховик Л. А. Визначення моменту початку життя. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 33. Одеса. 2007. С. 117.
13. Джуська А. В., Палюх А. Я. Конституційне право людини на життя в Україні: сучасний підхід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 48.
14. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах. К. 1978. Том 9. С. 63.